

KULTURA
ARTEA
ZIENTZIA
IKUSKIZUNAK

KULTURA

RAMON SAIZARBITORIA

BERTSOTAN PAPERAK GALDU

Ez da paperetan gipuzkoarron kontra gaizkiesaka norbait azaltzen ez den egunik. Gehienetan hizkuntz, eta orokorki, euskal kultur gaietan geure joera eta estiloa inposatu nahi omen diegulako azaldu ohi dira haserre.

Arrazoi izango du, neurri handi batean, Gipuzkoarron pisuaz eta eraginaz kexu izateko, Bizkaia maite, Nafarroa arragoa, edo Araba oi Arabako biztanleriak, baina gauzen arrazoi propioaz —euskaldunen dentsitatea, kokadura geografikoa— beren kabuz inposatzen diren egitateak eta egite-moduak, arbuia-tze horrek, eta batez ere arbuiatzerakoan erakutsi ohi den zitalkeriak, erabat argi erakusten du zertan datzan euskaldunok orokorki, eta politikoki egituratzeko izan dugun, eta dugun inkompetentzia, neretzat nabarmena.

Alde batetik begi-bistakoa da gipuzkoar askok euskaldun bakarrak bailiran iharduteko ohitura dutela, Urolako bailararik gora edo Goiherritik behera, Euskal Herririk ez balego bezala, baina ez da egia txikiagoa badela hor zehar, poetek gainerako “probintziakin” baino metafora gutxiago gastatu duten Bardulia honen eragina, ona denean ere, gaitzesteko joera petrala.

Jaidura petral horren adierazgarri da Patziku Perurena idazleak, bertsolari nafartarrez hitz egiterakoan, *Euskaldunon Egunkaria*-k dioenez behintzat, ageri duena.

Bertsolariak antzina omen zuen jatortasun eta errespetagarritasunaren kontrako jarrera, alde batetik; eta bestetik, espontaneotasuna galdu duela esan ondoren, hara nola esplikatzeko digun galera horien zergatia:

Bertsolari espontaneoaren galera 1936an hasi omen zen —Perurenaren hitzak jasotzen dituen kazetariak dioskunez— eta hortaz nazionalismoak ba omen du erru puxka handia. (...) Horretan zerikusi handia “giputzentrismoak” zuela esan zuen goizueta-rrak. Eta aipamen zuzenean: Giputzak bera dela uste izan du beti eredu eta nagusi euskal kontuetan. Eta lautik hirutan Espainiatik datorción modernismo ergel antzeko jarraitzale bat izan ohi da gainera. Baina guk, nafarrok, ikasi behar dugu geure buruan sinesten, eta giputzien ergelkeriei kasu guttiago eginez, Bidasoaz haruntzago anaiei eskua luzatzen eta kasik antzeko dugun hizkera segurantziaz erabiltzen.

Perurena bezala, asko dira beste garai bateko pertsonaiak, nostalgiaz gogoratuz gainera, berreskuratu nahi lituzketenak, konturatu gabe ez pertsonaiak bakarrik, baizik eta sortzen eta haiek posible egiten zituen gizartea bera dela desagertu dena.

Joanak dira gizonak sagardotegietan kupelak ahitu arte bertsotan egoten ziren eta alaba txikia hiru egunean behin alkandora garbiarekin joaten zitzairen garaia. Ez dago idien aurritik, besoak gurutzean akuiluaren gainean, eskuak zintzilik, menta fin hosto bat ezpainetan belarretara doan baserriarrik. Ozta dago behirik eta nekazari gehienak pinua landatu, baserriko atea itxi eta fabriketara jaitsi ziren.

Asko poztu nintzen ni Egaña —ez dakit egia ote den— funtzionarioa zela jakin nuelarik, horrek, bertsolariaren espezieak iraun ahal izateko beharrezko den ahalmena duela erakutsiko bailuke.

Nazionalismoak betekizun bat eman zion bertsolaritzari erantzukizunik gabe hiltzear zegoen garaian, eta Gipuzkoa gertatu zen, itxura denez, espezie berri eta babestuarentzat ingurugunerik egokiena. Prozesu horretan domestikatu egin zen beharbada bertsolari basatia, eta sasikotu beharra dago orain neurriren batean, baina bizigiro hiritarrean beharko du izan, nahi eta nahi ez, eta bortxaz, lehen aipaturiko arrazoiak medio —hiritar euskaldunen dentsitatea batez ere— Gipuzkoa auresku dabil auzi honetan.

Paribat gauza erantsi nahi dut gaiaz aldatu aurretik lurraldeen arteko ezin ikusi pobre, eta pobre den oro bezala, triste-ari buruz idatziko ditudan azkenak direla zin eginik.0

PROBINTZIAKERIAZ

Bertsolari espontaneoarena ez nekien, baina ezer eta inor gutxiri izan zitzaion ona 36a. Beti nago enologo bati galdetzekotan ea ardo-urte ona gertatu zen, hala balitz salbuespena bailitzateke, beste guztia txarra izan zenez. Perurenak bertsolari espontaneoaren desagertze-urtetzat dauka, eta ez naiz batere harritzen, hainbat gizon eta emakume desagertu baitzen urte hartan eta hurrengoetan, eta jaio gabeak ginenontzat ere, ondorio latzak ekarri zituen zoritxarreko 36ak.

Esana dut, orri hauetan bertan, nola nafar asko bertakotu zen nere herrian, Donostian alegia, Amara zaharrean batez ere, edo Amaran soilki, artean berririk ez zegoenez. Gogoan dudalarik, ordea, ez zen haien artean bertsolaririk egokitu. Bertsolari bat bagenuen, baina bertakoa, Toribio izenekoa, eta begibakarra, txapel handi batekin ibili ohi zena.

Nik ezagututako lehendabiziko bertsolari hiritarra izan zen, mandatari ofizioz, oker ez banago, eta eskasa bertotan, nere aitak zioenez. Hala izango zen, baina handik edo hemendik, urteromoldatzen zen auzo, itxuraz gaztelau hartan —euskara sukalde zokoan ezkututzen baitzen epelean egon zedin—, kioskoan bertso-saio bat antolatzeko eta onenentsuenekin, handik pasa baitziren Basarri, Uztapide, Mattin eta beste, berak —antolatzailearen dohainak—, bere burua tartean sartzen zuela.

Ez zen entzule sobera biltzen, beste arrazoin gehiagoren artean bertsozale izateak euskaltzale izatea suposatzen zuelako, eta euskaltzale izateak abertzale, eta jendeari ez zitzaion kome-nigarria iruditzen bere burua abertzale gisa azaltzea.

Gogoan dut entzule bakanak eskuak hausteko zorian egin ziotela behin txalo Toribiori. Duela berrogei urte hain zuzen. Ez dakit nortzuk ari ziren, intentziaz, txokolateari buruz jarritako puntuan, txokolaterorik hoberena kanpoan genuela alegia, eta “noiztikan falta zaigun esango al didazu” Toribiorenaurrekoak eta, honek berriz, “prailearen dozen kontatu nahi bazu”. Mires-garria iruditu zitzaidan Toribioren esateko artea aitak txoko-lateroaren eta prailearen dozenaren klabeak eman zizkidanean, eta berak ere, utzi egin zion sasibertsolaritzat tratatzeko ohitura zatarrari.

Garaian, praile handi batzuek zergatik ziren Gipuzkoa eta Bizkaia probintzia traidoreak esplikatzan ziguten, eta nola Nafarroak fueroak mantentzen zituen leialtasunaren lekuko eta sentimental jartzen zirenean “tienes los ojos azules de tanto mirar al cielo, de tanto mirar al cielo, mi Navarra es la que quiero”, edo horrelako zerbait, guztiz ahaztea lortu ez dudakanta irakasten ziguten.

Hortik gatoz, eta kontaktan jarrita ez zaigu auzokoei buruz kontakizunik falta. Gorde ditzagun beraz. Ni neu, behintzat, ahaleginduko naiz aurrerantzean probintziakeriaren probokazioei jaramonik ez egiten. Ea lortzen dudano.

ZUBIALDEKO IKASGAIA

Norberak bere heziketaren mailari dagokion harri-zur hotsa egingo zuen, duela bost, sei hilabete, aurtengo abuztuan, eta urtebete lehenago, iazko martxoan, paper guztietako titular bihurtu zen gaiaz ahantzirik zegoen irakurleak.

Ez ditut egun haietan esan zirenak zehazki gogoratuko, baina bai gertakizunaz orokorki baliatuz ondorio moral moduko bat aterako.

Txema Aranazek, Pamielakoak (*Egin*, 1992 abuztuak 28), egiten zuen azalpena erabat arrazoizkoa deritzait. Alde batetik, gure zientzia arkeologikoak, gure teknikak eta teknologiak, ez dirudi

Joxemiel Barandiarani omenaldika ari ginen garaian uste genuen bezain argia, “scotch britte” zatiak utzi dituen Serafin faltsifikadoreak ez baitzuen merezi periodiko batek Altunaren ahotik, 1991 martxoak 27, titularretan zioena: “Aditu handi batek baino ezin faltsifikatuko lituzke Zubialdeko pinturak.”

Bestalde, lehendik ere beldur baldin baginen, areagotu egin da gugan ideologiek zenbait zientifikoren formulazioak kondizionatu ditzaketelako ustea. Hori gertatu zaie, ene ustez, neurri batean edo bestean, aurkikuntza benetakotzat jotzen larregi afanatu zirenei —Zubialde Harri-Aroko Kapela Sixtina izan zedila desio zutenei—, eta berdin faltsua gertatzeaz poztu direnei, izan baita —Aranazekin nago— horren poza erakutsi duenik.

Dudarik gabe —Aranazek berak egiten duen galderari erantzunez— arazo guzti honek Malagan gertatu izan balitz baino arrakasta eta garrantzi anitz handiagoa du hemen; besteak beste, Euskal Herrian, abertzaleen eta, ondorioz, antiabertzaleen ikuspegitik aurrehistoriak duen edukin ideologiko ukanezina medio.

Roger Collinsek, Euskal Herrian eta Espainian merezi zuen baino gutiago irakurria izan den liburuan —*Los Vascos*, Alianza Universidad, 1989— ongi dioen bezala: “...Harri-Aroari buruzko argudio antropologikoen gehienetan ilun eta maneatuaren politizazioa, euskal nazionalismo modernoa oinarritzen den planteamenduen adierazgarri-ezaugarria da, zeinentzat, herriaren zahartasuna eta mendealdeko Pirinioen lurretako ezarkuntzen etengabetasuna erabateko garrantzia duten gertakizunak bilakatzen baitira.”

Arkeologiak leku askotan du arkeologia bera eta orokorki kultura gainditzen duen interesa, eta zer duda egin Euskal Herrian. Abertzaletasuna arrisku bezala ikusten dutenak beldur dira, aurkikuntza arkeologikoaz baliatuz, ez ote den hura indartuko. Nolabait esatearren, beldur dira harri zaharren mintzoaz, eta poztu egin dira hauen isiltasunaz. Gu berriz, gure nortasuna, gure kultura, garen guztia, edo izan nahi genukeen oro, desesperatuki, eta ziur aski alferrik, harri zaharretan finkatu nahian gabiltzala deritzait, Adan paradisuan euskaraz mintzo zela egiaztatzeko amets zaharra elikatzen dugula.

Hori da, noski, neurri handi batean jolasean erori garelako, besteek eskatzen digutena ere. Patxo Unzuetak, duela gutxi oraindik, urtero gertatzen den banderen gerrari buruz, urtero egiten duen artikuluren batean izango zen noski, ez zuen ahazten ikurrina, oraindik atzo, Sabino Aranak asmatuakoa dela (eta ez dela Santimamiñen bisonteen adarretan azaldu esan nahiko zuen).

Ordua heldu zaigula uste dut arkeologia, duen balio handiaz desgabetu gabe, dagokion lekuan errespetuz kokatzeko. Ez diezaiogun zilegi zaion baino maizago mintzarazi, eta balia gaitetzen besterik gabe munduaz eta kulturaz —geureaz, haienaz, unibertsalaz, kultura guztiak dira unibertsalak— gehiago jakiteko eta ez beste ezertarako. Behar ere ez genuke besterik behar, ez baitugu historikoki ezer demostratzeko premiarik. Hemendik aurrera egiteko gauza izango garena da, herri bezala justifikatuko gaituena, eta honez gero, aitona *cromagnon*ek ez digu gauza handirik lagunduko.

Gipuzkoako bihotzean Intxurreko gainean, Aranzadikoak ikertzen ari diren Burdin-Aroko aztarnategian, Javier Peñalver arkeologoak hantxe bertan jakinarazi zidanez, ilar-aleak azaldu omen dira. Aurkikuntza egia balitz —ze, auskalo, Serafin hori ez ote den hor ere ibili eta hemendik urtebete barru laborategiek ez duten ilar-pote bat topatzen Eroskiko etiketa eta guzti—, egia izatera diot, Zubialdekoa izan zitekeenaren neurrikoa izango da.

Hara nola aurten, hain zuzen ere Amerika deskubritzeare n bostgarren mendeurrena ospatzen ari diren honetan, jakiten dugun jatorri iluneko leguminosae familiako landare, egun hain zabaldua, duela lau mila urte, behintzat hemen, Gipuzkoako bihotzean, barduloen antzinakoek landatzen zutela.

Ez nuke, gorago esandakoa traizionatuz, arkeologiaz ari naizelarik nere aurrejuizio ideologikoen belarririk sobera erakutsi nahi, bainan betidanik gorde dut nik Historiak, noizbait, ilarra asmatzearen aintza eta loria aitortuko zigun esperantza. Ez dakit justiziarik egingo den, baina bitartean, dudan jartzerik ez dagoena da, hemengo ilar txiki, xatar, horixka, eta lurrin zoragarritz horniturikoak direla munduko goxoenak. O

HITZETIK HORTZERA

Beti nengoen esateko. Bertsozale porrokatua ez naizelarik ere, gustoz ikusten dut famili giroan ikusteko egina den programa hau. Uste dut hor dagoela bere grazia, Garzia —horratx ezin ebitatu— ez dela bertsolariantzat edo bertsozale arituentzat egina, ezta adin-kategoria konkretu batentzat ere.

Bere bertuterik nagusiena, ETBk —ETB bi/dosek batez ere— sobera eskas duen duintasun eta dotorezia. Aurkezleak ez dio amore ematen jazkeran, agertzeko eran, hitz egiteko moduan, postmodernotasunari. Nahi izanez gero —talentoa lagun, noski— telebista kultur hedapenerako baliabide bilaka daitekeela egiaztatzen du, agian sarriago irribarre egin behar lukeen gizon horrek.

Telebistak ere lagundu egingo luke bertsolari espontaneoaren sena basatia otsantzen, baina duela hogeitaz ezinezkoa zirudiena ere lortu du: Koruko, hamasei urte, oinetan Martins botak, lepoan saharatar zapia, nere etxepeko neskare n izar-konstelazio partikularrean, Phil Collins eta Peter Gabriel-ekin batera Sarasua eta Sarasola kokatzea.0

OHARRAK

Aldizkariaren kadentziak —aldizkari serio baten kadentzia astiroak— paperetan eta kalean dabilzan gaiei puntualki, nahi nukeen arintasunez atxikitzea eragozten dit, eta bestalde, espazioak ere errukirik gabe ezartzen dizkit mugak.

Ez nekien azkeneko zahartze demografikoaz ihardun nuen, Lehendakariak Komunitate Autonomoaren egoerari buruzko diskurtsoan gaia jorratuko zuenik, gure egoera larriaren adierazgarririk garrantzitsuenetakotzat hartuz.

Ikustekoa da nola gure gizarte hau, alde batetik, zahartze demografikoa dela eta, kezkatu eta triste azaltzen den, bestetik, zaharren kopurua erabat artifizialki gizontzen duen bitartean. Hori baita langileak denboraz baino lehen jubilatuz egiten duena, sozialki zahartzarora kondenatu. Hau guztia, paradogikoki, zahartzaro a ren eta ez zahartzaro a ren muga biologikoa atzeratuz doan bitartean.

Esan nuen, eta gogoraraztera nator, gai hau komunikabi-deetan erabiltzeko moduak arrisku handia dakarrela: zahar-rak gizartearen problema guztien errudun bihurtzea, alegia. Donostian, lehendabiziko neurri bezala, kendu egin diete edo kentzekotan dira, autobusean libre ibiltzeko zuten txartela, eta Santanderren, hor alboan, gutunak jasotzen hasi dira, zeintzuetan esaten zaien, hiriko sulabe batean ager daitezela, beren mundualdiari amaiera emateko.

Natalismoaren alderdikoek berriz doi disimulatzen dakite beren haur-kanta goxoen letrarekin, arrazakeria eta sexismoa-ren musika zakarra. Astirik ez gaur, gai honetaz iharduteko. Ea hurrengoan hemendik ekiten diodan hariari, Zuzendariari gaiaz kanpo jotzea dela ez baderitzaio behintzat.

Bi. Ez nuen uste ene profezia hain zehazki beteko zenik. Bilboko jaiak, ohi denez, Donostiakoak baino alaiago eta herri-koiagoak. Kulturgintzan *art-déco* dekadentearen gainditze eta suntsitze absolutuena suposatu omen zuten. Ahitu dira jaiak, biba jaiak.0

ARTEA

JESUS GIL MASSA

FALTSIFIKAZIO BIKAINA

Altamirakoak salbu, historiaurreko dekorazioz hornitutako haitzulo batek Zubialdekoak adinako esamesak sortaraztea ez da behin ere gertatu. Pinturen kalitateak hori merezi zuen, eta faltsuak gertatu izanak, are gehiago. Hortan amaitu da, azkenik, etekin ekonomikoa lortu nahian iruzur lotsagarriaren eta gusto txarreko bromaren artean kokatzen den auzia, buru galdu batzuek amarruaz baliaturik zientzia gainditzeko duten irrika aitortezina ez aipatzeagatik. Baina, aintzinako ipuin tra-dizionalen bukaerak edo amerikar komiki berriagoen heroiek esan ohi dutenez, ontasuna (egia) beti irteten da garaile.

Multzo honen inguruan izandako publizitate, espekulazio eta polemikaren ostean adituek burutu duten azterketa sakonak